

Paweł Pindera

Telewizja jako wiodący środek kształcenia

Nauczyciel i Szkoła 2 (7), 14-19

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Paweł Pindera

Telewizja jako wiodący środek kształcenia

Telewizja to medium o ogromnych możliwościach. Działa natychmiastowo i wiernie przekazuje na odległość różnorodne treści i symbole, nie jest jednak pozbawiona wad i trzeba je brać pod uwagę, również przy jej edukacyjnych zastosowaniach.

W niniejszym artykule postaram się przedstawić, z edukacyjnego punktu widzenia, możliwości telewizji, elementy jej języka oraz sposoby kształtowania przedstawianego widzom obrazu audiowizualnego.

Według klasycznej definicji telewizja jest sztuką i procesem natychmiastowego wytwarzania i przekazywania na odległość (dzięki odpowiedniemu systemowi) przemijającego obrazu wizualnego sceny (wraz z dźwiękiem) aktualnie rozgrywanej się lub uprzednio zarejestrowanej.

Zasadniczą funkcją systemu telewizyjnego jest przekazywanie informacji do dowolnego miejsca i odtworzenie obrazu sceny oryginalnej w ten sposób, aby oddalony od miejsca nadania odbiorca otrzymał tę samą informację, którą odebrałby, patrząc na scenę oryginalną. Głównymi cechami telewizji są więc *natychmiastowość* i *wierność przekazu*. Natychmiastowość jest tak wielka, że nawet znaczne odległości nie są w stanie jej zakłócić. Wierność przekazu uzależniona jest od jakości urządzeń technicznych stosowanych przy produkcji i emisji sygnałów telewizyjnych.

O telewizji można mówić porównując ją z filmem. Telewizja i film mają bowiem element wspólny: zbierają ruchomy obraz rzeczywistości, przechowują go przez pewien czas, by potem przekazać do oddalonych miejsc w celu reprodukcji przed indywidualnym lub masowym odbiorcą.

Początkowo telewizję postrzegano przez pryzmat techniki filmowej. Działo się tak dlatego, że film jest starszym wynalazkiem niż telewizja i najbardziej do niej zbliżonym.

Mimo wielu podobieństw drogi filmu i telewizji nieco się rozeszły. Telewizja w przeciwieństwie do filmu stała się powszechnym środkiem komunikowania dostępnym ludziom w ich domach i dającym poczucie bezpośredniego obcowania z rzeczywistością za pośrednictwem ekranu. Iluzja ta występuje nawet wówczas, gdy program jest odtwarzany z taśmy. Według badań, jakie w tej dziedzinie przeprowadzono, motywacja i koncentracja uwagi odbiorcy jest większa wówczas, gdy jest on przekonany, że ogląda program nadawany na żywo.

Rozwój telewizji można analizować w kilku okresach. Pierwszy z nich to okres eksperymentów technicznych, przypadających na przełom XIX i XX wieku. W tym czasie miały miejsce udane próby zastosowania mechanicznej metody przekazu obrazu na odległość, wynaleziono także lampę elektronowo-strumieniową (kineskop) i lampę analizującą (ikonoskop).

Drugi okres to okres eksperymentów programowych. Rozpoczął się on w latach czterdziestych bieżącego stulecia i doprowadził do ukształtowania typologii programów telewizyjnych.

Trzeci okres rozpoczyna się w latach pięćdziesiątych. W tym okresie następuje stabilizacja telewizji jako środka komunikowania masowego. Świadczy o tym tzw. *fenomen telewizyjny*, czyli bardzo wysoki przyrost abonentów, zwłaszcza w początkowej fazie tego okresu.

W owym trzecim okresie nastąpił dalszy postęp techniczny, wprowadzona została telewizja kolorowa, wynaleziony został magnetowid. Rozwój ten trwa nadal, o czym świadczy coraz doskonalsza jakość obrazu, wprowadzanie dźwięku stereofonicznego, programy trójwymiarowe, telegazeta, telewizja kablowa, telewizja interakcyjna etc.

Przekaz telewizyjny odznacza się specyficznym językiem, bazującym na pewnym systemie znaków. Mają one charakter słowny, wizualny i dźwiękowy. Upodabania to telewizję do filmu, jednak należy pamiętać, że telewizja zapewnia emisję filmu w swoim kanale, sytuacja odwrotna zdarza się niezmiernie rzadko.

W języku telewizji ważne są m.in. trzy aspekty: *semantyka*, czyli przede wszystkim znaczenie poszczególnych znaków telewizyjnych lub ich całych grup, *składnia*, czyli zasady łączenia znaków w większe ciągi oraz *pragmatyka*, analizująca stosunki pomiędzy znakami przekazu telewizyjnego a ich odbiorcami.

Środki audiowizualne, takie jak właśnie telewizja, reprodukuje prawie idealnie proces percepcji człowieka, posługując się kodem audiowizualnym funkcjonującym w percepcji, przekazuje i rozpoznawaniu. Obraz telewizyjny jest przykładem kodu ikonycznego, bowiem stanowi odbicie rzeczywistości, mimo iż nią nie jest.

Elementy obrazu telewizyjnego, jak światło, kolor, kontrast i cień są tak dobrane, aby w kombinacji z dźwiękiem oddać jak największą część rzeczywistości.

Telewizja pozwala na prezentowanie różnorodnych procesów, zjawisk czy symulacji, dostarczając obraz bardzo często pełen olbrzymiej ilości treści, skondensowanej w stosunkowo krótkim czasie. Aby zobaczyć, jak rozwija się kwiat, nie trzeba oglądać go dwa tygodnie. Pół minuty w zupełności wystarcza.

Czynniki telewizyjne, takie jak muzyka, ruch czy kolor mogą wywołać odpowiednie reakcje emocjonalne u odbiorcy. Możliwe jest także wytworzenie emocji bez wykorzystania słów, a więc tylko dzięki obrazowi. Elementy języka telewizyjnego, takie jak przenikanie, przyciemnianie czy rozjaśnianie obrazu, zbliżenia, plany ogólne, montaż wewnątrzkadrowy czy wreszcie dźwięki mają nie mniejsze znaczenie niż przekaz werbalny.

Już po powyższej lekturze możemy dojść do wniosku, że ilość środków jakimi dysponuje telewizja jest ogromna, a współczesna technika nie odkryła przecież jeszcze wszystkich. Omówmy zatem kilka z tych, które mają największe znaczenie.

Kwestią pierwszą jest sposób widzenia rzeczywistości przez kamerę telewizyjną. Nie będę tu omawiał szczegółów technicznych. Nadmienię tylko, że utrwalony przez kamerę wycinek rzeczywistości nosi nazwę *kadru*. Kadru z kolei zawiera obraz, uzależniony od odległości między kamerą i obiektem. Ta zawartość nazywa się *planem*.

W tym miejscu warto powiedzieć, że istnieje kilka rodzajów planów. Np. *plan ogólny* ukazuje więcej niż całą sylwetkę człowieka, dając pełny obraz miejsca akcji. *Plan pełny* pokazuje całą sylwetkę człowieka, a *plan amerykański* ukazuje sylwetkę od kolan wzwyż. *Plan średni* to tzw. półzbliżenie. Ukazuje on popiersie lub portret człowieka, eliminując jednocześnie tło. Jest on chyba najczęściej stosowanym planem telewizyjnym, zwłaszcza w programach, w których zależy na utrzymaniu osobistego kontaktu z widzem i na dużej koncentracji uwagi widza.

Następnym planem jest *zbliżenie*. Ukazuje ono wyłącznie twarz osoby biorącej udział w programie telewizyjnym. Stosowane jest zwłaszcza do przekazania wewnętrznych stanów psychicznych. Może również uwidocznić mankamenty urody lub zwrócić uwagę widza na inne, nie zawsze pożądane rzeczy.

Ostatnim z podstawowych planów jest *duże zbliżenie*, czyli detal. Plan ten ukazuje szczegóły niewidoczne w planach szerszych.

Duże znaczenie w kształtowaniu obrazu telewizyjnego mają naturalne *ruchy obiektywu* oraz *ruchy kamery*. Ruchy obiektywu w większości przypadków powodują zmiany obrazu, takie jak wrażenie pomniejszania czy powiększania. Ruchy kamery, takie jak *panoramy* stosowane są głównie w celach opisowych, a także dla ukazania logicznego związku między elementami lub osobami występującymi w danym programie. *Jazdy* z kolei przybliżają lub oddalają widza od obiektu. Najazd spełnia funkcję koncentrującą, natomiast odjazd stosowany jest często dla zakończenia akcji.

Kolejnym środkiem kształtowania obrazu są *kąty* ustawienia kamery. Przyjmuje się trzy zasadnicze ustawienia kątów: ustawienie normalne (kamera usytuowana na wysokości głowy człowieka), ustawienie niskie (kamera ukazuje sylwetkę od dołu), stosowane dla wyolbrzymienia sylwetki i wreszcie ustawienie wysokie (kamera pokazuje sylwetkę z góry), stosowane dla umniejszenia tejże sylwetki.

Następnym ważnym elementem języka telewizji jest kompozycja obrazu. Podlega ona klasycznym regułom wywodzącym się z malarstwa, zmodyfikowanym przez dodanie czynnika, jakim jest ruch. Kompozycja jest (a przynajmniej powinna być) wynikiem świadomego działania, a podporządkowana jest dwóm zasadom: komunikatywności i estetyce.

Kolejny element języka telewizji dotyczy montażu obrazu i dźwięku. Ten etap, będący obróbką surowego materiału z kamery, jest drugim zasadniczym etapem

produkcji telewizyjnej (pierwszym jest zrealizowanie zdjęć). Obecnie za pomocą nowoczesnej techniki, a zwłaszcza coraz lepszych mikserów cyfrowo-analogowych i cyfrowych możliwa jest niemal całkowita zmiana i przeróbka zarejestrowanego materiału filmowego. Np. za pomocą samych tylko przebitek możemy tak zmontować czyjąś wypowiedź, aby była ona zupełnie sprzeczna z wypowiedzią oryginalną. Techniki obróbki materiału filmowego dają niewyobrażalne wręcz możliwości manipulacji. Od montażu zależy, czy dany program będzie dynamiczny, czy przyciągnie uwagę widza, czy widz będzie widział w danej chwili tę część obrazu, którą chciałby widzieć.

Wykorzystując wyżej wymienione środki i sposoby kreowania obrazu uzyskujemy możliwość wprowadzania i stosowania różnorodnych technik realizacji programów.

W procesie kształcenia wykorzystuje się jedną z głównych odmian telewizji, a jest nią telewizja dydaktyczna.

Istnieje wiele definicji owej telewizji dydaktycznej. Jedna z nich mówi, iż są nią formy organizacyjne i programy bezpośrednio skorelowane z potrzebami szkoły, a więc służące bezpośrednio realizacji procesu dydaktycznego. Według mnie jest to definicja jeśli nie stara, to przynajmniej niepełna. Inna definicja określa telewizję dydaktyczną jako „nadawanie programów specjalnie przeznaczonych dla celów kształcenia i wychowania zarówno przez telewizję otwartą, jak przez telewizję w obwodzie zamkniętym: mogą to być programy nadawane sporadycznie bądź seryjnie”. Ta definicja jest już bliższa prawdy, jednak również niepełna.

Najlepiej telewizję dydaktyczną określa „Dictionary of Education” z 1973 roku, podając dwa znaczenia terminu. Pierwsze to „niekomercyjne programy o charakterze edukacyjnym i kulturalnym oraz programy specjalnie przygotowane w celu wykorzystania w szkołach w powiązaniu z programami szkolnymi”. Drugie to „programy telewizyjnej otwartej w obwodzie zamkniętym, ściśle związane z określoną formą nauczania lub wychowania”.

W definicji podane zostało, że telewizja dydaktyczna to specyficzny program lub programy telewizyjne. Jednak telewizja taka składa się z wielu równie istotnych elementów. Składa się bowiem na nią *środek techniczny (hardware)*, *materiał dydaktyczny (software)* oraz *obudowa metodyczna* materiału dydaktycznego (*teachware*). Mówiąc prostszym językiem, chodzi o zrealizowanie i przekazanie poprzez telewizję programu dydaktycznego, który jest opracowany metodycznie, tzn. zawiera wskazówki dla nauczyciela i uczącego, zestawy testów pozwalających ocenić wartość programu oraz inne materiały. Telewizja dydaktyczna powinna więc być rozpatrywana kompleksowo, jako zbiór pewnych zmiennych.

Telewizja jako środek dydaktyczny posiada wielkie atuty, jest ona bowiem multimedialnym źródłem wiedzy. Prezentuje zjawiska wizualnie, a więc za pomocą obrazów, w ruchu, w naturalnych sytuacjach i w naturalnym środowisku. Dzięki

wielości atutów jest ona środkiem pomagającym w działalności nauczyciela, ale również na odwrót, gdyż nauczyciel z kolei jest wykorzystywany do metodycznego stosowania programów dydaktycznych.

Podstawowym celem stosowania telewizji dydaktycznej jest przedstawienie uczącym się pewnych treści, a wyniki jej stosowania są oceniane przez określenie stopnia przyswojonej wiedzy i umiejętności. Inne kryteria, jak np. atrakcyjność, wykładowca etc. mają mniejsze znaczenie (ale je mają!).

Telewizja w porównaniu z tradycyjnymi metodami nauczania wprowadza dynamizm treści, stwarza również możliwość dowolnego wkomponowania programów telewizyjnych w proces nauczania i uczenia się. Dzięki zapisowi na kasetach video telewizja umożliwi wielokrotne odtwarzanie danego programu, dzięki czemu dokładniej możemy poznać pewne zjawiska.

Równie ważną zaletą telewizji jest możliwość powiększania audytorium. Tych samych ludzi, których do tej pory mogła zobaczyć tylko niewielka grupa osób zgromadzona w danym pomieszczeniu, teraz mogą oglądać miliony. Oglądać i poznawać. Dzięki telewizji możemy zobaczyć rzeczy, których bezpośrednio obserwacja jest niemożliwa lub mogłaby być niebezpieczna dla obserwatora. Zdjęcia z wojny, ale również z wnętrza reaktora jądrowego czy z Księżyca to wystarczający przykład tych możliwości.

Telewizja jest kompleksowym środkiem dydaktycznym, spełnia bowiem rolę czynnika integrującego techniki audiowizualne w jednym centrum i kanale przekazywania informacji.

W niniejszym artykule wymieniłem istotne zalety telewizji dydaktycznej. Ma jednak ona również i wady. Pierwszą z nich jest brak bezpośredniego kontaktu, twarzą w twarz, ucznia z nauczycielem telewizyjnym, który często pozostaje „anonimowy” (tzn. nie ma go na wizji). Drugą wadą jest znaczny koszt urządzeń, zwłaszcza jeśli myślimy o telewizji w obwodzie zamkniętym, przeznaczonej dla niewielkiego kręgu odbiorców. Jednak ta właśnie telewizja pozbawiona jest pierwszego mankamentu. W systemach zamkniętych stosuje się bowiem prawie zawsze specjalne rodzaje sprzężeń zwrotnych. Oczywiście istnieją również systemy telewizji edukacyjnej w systemie zamkniętym dla większego kręgu odbiorców. W niektórych krajach istnieją bowiem kanały telewizji kablowej emitujące wyłącznie programy oświatowe. Dzięki zainstalowanemu w domu komputerowi użytkownik otrzymuje od nadawcy pytania, na które może również uzyskać odpowiedzi. Za pomocą tego systemu można ukończyć różnorodne kursy pomaturalne, aczkolwiek niektóre stacje pobierają za uczestnictwo w takich kursach bardzo wysokie opłaty.

Obecnie alternatywą dla interaktywnej telewizji dydaktycznej jest Internet, to jednak temat na oddzielną publikację.

Analizując powyższe fakty dochodzimy do wniosku, że programy dydaktyczne spełniają dwie zasadnicze funkcje: poznawczo-kształcącą i emocjonalno-motywa-

cyjną. Pierwszej z nich nie trzeba chyba wyjaśniać. Jest to po prostu proces uczenia się. Druga funkcja opiera się na estetycznej formie słowa, obrazu, kompozycji, muzyki, dzięki którym programy dydaktyczne wywołują określone przeżycia i mogą wywołać zainteresowanie danym materiałem nauczania. Programy te mogą pobudzać u oglądających procesy motywacyjne i kształtować pożądane postawy wobec uczenia się. Dobry program edukacyjny potrafi wywołać u odbiorcy różnorakie zainteresowania, a percepcja nadawanych przez niego treści jest przeważnie o wiele większa od percepcji jaka występuje u uczniów podczas tradycyjnych lekcji w szkole.

Bibliografia

- Dictionary of Education*, C.V. Good (ed.), New York 1973.
- Eco U., *Pejzaz semiotyczny*, PIW, Warszawa 1972.
- Focal Encyclopedia of Film and Television Techniques*, London – New York 1973.
- Frycie S., Koblewska J., *Tendencje rozwojowe oświaty na świecie*, Warszawa 1987.
- Frycie S., Koblewska J., *Edukacja audiowizualna młodzieży szkolnej w Polsce i na świecie*, WSP, Kielce – Piotrków Trybunalski 1993.
- Gajda J., *Środki masowego przekazu w wychowaniu*, Lublin 1982.
- Januszkiewicz F., *Technologia kształcenia w szkolnictwie wyższym. Pojęcia — problemy — postulaty*, PWN, Warszawa 1982.
- Januszkiewicz F., Skrzydlewski W., *Edukacyjne zastosowania telewizji*, WSiP, Warszawa 1991.
- Kumor A., *Radio, telewizja, edukacja*, Warszawa 1986.
- Kurek J., *Realizacja programów telewizyjnych*, Wydawnictwa Radia i Telewizji, Warszawa 1980.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1975.
- Strykowski W., *Media w edukacji: od nowych technik nauczania do pedagogiki i edukacji medialnej*, [w:] W. Strykowski (red.), *Media a edukacja*, Poznań 1997.